

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 371.134:78(07)

Наталія Андрійчук

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

У статті розглядаються основні питання музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах, що ґрунтуються на основі загально-дидактичних принципів, методів та методик музичного виховання, різних урочних та позаурочних форм навчально-виховного процесу, способів спільної діяльності вчителя і учнів.

Ключові слова: музичне виховання, музична педагогіка, методи і методика музичного виховання, музичне мистецтво.

Вирішенню означеного завдання і покликане сприяти музичне мистецтво, завдяки якому розвиваються особистісні якості, творчі здібності учнів. Саме засобами музичного мистецтва мають бути створені умови для виникнення в дитини натхнення до творчості, стійкого бажання жити в гармонії з навколишнім світом.

Реалізація цих завдань зумовлена «Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ столітті», змістом освітніх галузей «Мистецтво» та «Естетична культура» Державних стандартів початкової і загальної середньої освіти, Концепцією і Комплексною програмою художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах, які передбачають реалізацію принципів гуманізації, демократизації освіти, прилучення школярів до різних видів мистецтва, включення учнів у відповідні види музичної діяльності, ознайомлення з основними складовими української та світової художньої культури.

Музично-естетична підготовка передбачає можливість безперервної мистецької освіти, що дає можливість учням продовжувати її на різних ступенях навчання.

Метою статті є аналіз музичного мистецтва у вихованні підростаючого покоління на основі вивчення методів та методики музичного виховання, загально-дидактичних принципів, форм урочної та позаурочної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Методика музичного виховання входить у систему педагогічних наук і займає в ній своє самостійне місце. Вона вивчає закономірності музичного виховання з метою удосконалення його змісту і методів. Значення методики музичного виховання зумовлено важливою роллю музичного мистецтва в вихованні підростаючого

покоління. Саме знання методики дозволяє педагогу виховувати в дітей розуміння музики та інтерес до музичного мистецтва, формувати погляди на його сутність і роль у житті суспільства.

Методика музичного виховання тісно пов'язана з естетикою, яка представляє її методологічну основу. Цей зв'язок проявляється, перш за все, у визначенні мети, завдань і змісту музичного виховання.

Методика також пов'язана з музикознавством, у якому все більше уваги приділяється удосконаленню методу аналізу музичних творів.

У вирішенні своїх проблем методика спирається на психологію. Наприклад, вивчення розвитку музичного сприйняття, творчих, музичних здібностей неможливе без знання закономірностей психіки дитини, її розвитку, без розуміння того, що являють собою музичні здібності та людська діяльність.

У вирішенні проблем співацької діяльності учнів методика спирається на дослідження в галузі фізіології.

Методика музичного виховання як педагогічна наука підкоряється закономірностям загальної педагогіки і, подібно будь-якої методики, спирається на дидактичні принципи і методи.

Загальна педагогіка школи, як ми знаємо, визначила загально-дидактичні принципи: доступність, наочність, науковість, зв'язок із життям, систематичність і послідовність засвоєння знань. Однак, кожний предмет має свої особливості, специфіку, свої принципи і методи викладання. Таким чином, музичне мистецтво як навчальний предмет та складова освітніх галузей «Мистецтво» та «Естетична культура» Державних стандартів освіти повинен мати свою власну дидактику – художню дидактику, тобто принципи і методи, що розкривають його специфіку.

Викладання музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах будується на основі загально-дидактичних принципів:

– принцип реалізації системного, цілісного, індивідуально-диференційованого підходів до організації залучення дітей до музичного мистецтва;

– принцип структурування змісту навчально-виховного матеріалу з урахуванням закономірностей мистецтва та художньо-педагогічної діяльності як творчого процесу;

– принцип тематизму;

– принцип зв'язку музичного навчання з життям;

– принцип систематичного включення учнів у самостійну (творчо-виконавчу) діяльність, що реалізується в процесі виконання творчих завдань;

– принцип відбору організаційних форм, методів і засобів навчання, розвитку та виховання, що відповідають поставленим завданням професійної діяльності вчителя;

– принцип оптимізації процесу навчання, котрий характеризує діяльність учителя на уроці й звернений до процесу навчання з виявленням особливостей розвитку кожного учня, його музикальності, спостереженням за засвоєнням змістового музичного матеріалу;

– принцип захопленості, позитивного ставлення до уроків музики.

Метод, як відомо, – це шлях, спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів та операцій практичного та теоретичного засвоєння дійсності.

У педагогіці методи розділяють на методи навчання і виховання. Методи навчання орієнтують на вирішення дидактичних завдань, а методи виховання – на формування в учнях ціннісного ставлення до світу і до себе. Музична педагогіка загальноосвітньої школи, спираючись на сумісну діяльність учителя і учнів, домагається їх органічної єдності.

Методи музичної педагогіки пов'язані з дидактичними методами, що розкривають специфіку окремих етапів навчання, а також із загально-дидактичними методами, що відображають загальні способи досягнення мети освіти. До найбільш важливих і дійових методів відносяться: метод порівняння (порівнюючи музичні твори, частини одного твору між собою, учні приходять до висновку, що музика будується на основі контрасту і повтору). В якості порівняння можуть виступати музичні явища різного рівня: висота звуків, різні лади, регістри, жанри, форми, тембри тощо. Порівняння допомагає дітям краще почути і зрозуміти музичні особливості твору.

Словесні методи (бесіда, пояснення, розповідь, дискусія, лекція). «Слово вчителя, – писав В. Сухомлинський, – інструмент впливу на душу вихованця. Мистецтво виховання включає, перш за все, мистецтво розмовляти, звертаючись до людського серця. Слово ніколи не може до кінця пояснити всю глибину музики, але без слова не можна наблизитись до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів... Пояснення музики має нести в собі щось поетичне, щось таке, що наблизило би слово до музики...».

Наочні методи. Завдяки звуковій природі музичного мистецтва, наочно-слуховий метод або метод слухової наочності набуває особливого значення. Пріоритетним видом наочності на уроці музики є звучання самої музики, що демонструє музичні твори як у живому звучанні, так і з використанням аудіотехніки. Особливу цінність представляє виконання музики дітьми: хоровий спів, приспівування окремих тем-мелодій, вокалізація, елементарне музикування, пластичне інтонування, диригування музично-сценічної вистави тощо. Обсяг і якість звучання музики на уроці, а також її функція в драматургії уроку, є важливим показником успішності музично-педагогічного процесу.

У музично-педагогічній практиці широко використовується наочно-зоровий метод або метод зорової наочності. Наприклад, наочні дидактичні

посібники, схеми, таблиці, репродукції. Необхідно використовувати таку наочність, яка зумовлена сутністю музики як самостійного слухового інтонаційного мистецтва, змістовою інтонаційно-звуковою формою твору і музичною діяльністю учнів.

У сучасній музичній практиці використовуються методи, що активізують розвиток сприйняття музики учнями.

Метод роздумів про музику (Д. Кабалевський) спрямований на особистісне, творчо-індивідуальне засвоєння учнями духовних цінностей. «Важливо, щоб вирішення нових питань, – писав Д. Кабалевський, – набувало форму коротких співбесід учителя з учнями. В кожній співбесіді має відчуватися три поєднаних моменти: перший – чітко сформульоване вчителем завдання; другий – послідовне вирішення спільно з учнями цього завдання; третій – висновок, який повинні зробити самі учні».

Метод забігання вперед і повернення до вивченого (Д. Кабалевський) або метод перспективи і ретроспективи в процесі навчання (Е. Абдулін) дозволяє встановити зв'язок між темами програми, формуючи в учнів цілісне уявлення про музику.

Метод створення композицій (Д. Кабалевський, Л. Горюнова) спрямований на об'єднання різних форм спілкування учнів з музикою під час виконання одного твору.

Метод музичного узагальнення (Е. Абдулін) – провідний метод організації музичних занять, спрямований на засвоєння учнями ключових знань про музику, втілених у темах програми, формування художнього мислення, а також на досягнення цілісності уроку на основі теми семестру.

Метод створення художнього контексту (Л. Горюнова) спрямований на розвиток музичної культури школярів через інтеграцію з іншими суміжними видами мистецтва, історією, життєвими ситуаціями, створення художньо-педагогічного середовища. Даний метод дає можливість представити музику в багатстві її різноманітних зв'язків, зрозуміти схожість та відмінність від інших видів мистецтва, інших сфер суспільної свідомості.

Метод моделювання художньо-творчого процесу (Л. Школяр) спрямований на підвищення активного засвоєння творів мистецтва. Саме метод моделювання художньо-творчого процесу, коли учень виконує роль творця-композитора, творця-поета, творця-художника, який немов би заново створює твір мистецтва для себе та інших людей, забезпечує дитині прожиття знання і розуміння сенсу своєї діяльності. Особливо це важливо під час засвоєння учнями великих класичних творів, що завжди були призначені тільки для «слухання»; це важливо, також, і для засвоєння фольклору, коли школярі заглиблюються в народження музики, самі створюють загадки, приказки і прислів'я; це важливо і під час засвоєння (розучування) будь-якої пісні та для інструментального музикування.

Метод інтонаційно-стильового досягнення музики (Л. Школяр) орієнтований на особистісну інтерпретацію музичної мови і припускає цілеспрямований відбір творів різних індивідуальних, національних або епохальних стилів. Вслуховування в музичну мову будь-якого композитора формує потребу в знаннях. При цьому учні, спираючись виключно на інтонаційно-образне сприйняття музики, здійснюють таку інтерпретацію твору, характеристикою якої є цілісність, емоційна виразність.

Таким чином, методи музичного виховання являють собою різні способи спільної діяльності вчителя і учнів, де провідна роль належить педагогу. Розвиваючи уявлення, емоційну чутливість, музичне мислення, учитель прагне до того, щоб спілкування з мистецтвом викликало в дітях почуття радості, задоволення, а формування навичок і вмінь сприяло виявленню їх активності та самостійності.

До завдань методики музичного виховання входить удосконалення різних форм навчально-виховного процесу: уроку музичного мистецтва, факультативних музичних занять, позакласної та позашкільної роботи (гуртки, свята, концерти, вистави тощо).

Методика музичного виховання передбачає зв'язок музичного мистецтва як шкільного предмета з іншими, особливо близькими йому предметами: літературою, образотворчим мистецтвом, історією. Це необхідно для здійснення всебічного естетичного виховання учнів, формування їх духовної культури.

Цілеспрямована і систематична музична освіта здійснюється в школі на уроках музичного мистецтва. Назва навчального предмета говорить про те, що він відрізняється від таких, як математика, хімія, фізика, біологія, що мають назву відповідних наук. музика ж є одним із видів мистецтва. Разом з образотворчим мистецтвом вони складають художньо-естетичний цикл.

Необхідність навчального предмета «Музичне мистецтво» пояснюється тим соціальним значенням, яке надається музичному мистецтву в естетичному вихованні підростаючого покоління.

Мета уроків музичного мистецтва в школі – виховання музичної культури учнів як частини духовної культури.

Поняття «музична культура» включає:

- морально-естетичні почуття і переконання, музичні смаки і потреби;
- знання, навички і вміння, без яких неможливе досягнення музичного мистецтва (сприйняття, виконання);
- музично-творчі здібності, що зумовлюють успіх музичної діяльності.

На уроках музичного мистецтва вчитель знайомить учнів з кращими

зразками народної музики, творами української і світової класики, в тому числі і сучасної. Засвоєння класичної спадщини є основою виховання музичної культури учнів.

Різноманітна музична діяльність (слухання музики, вокально-хоровий спів, гра на елементарних музичних інструментах, музично-ритмічні рухи, диригування, музично-дидактичні ігри, імпровізація – вокальна, інструментальна, ритмічна, інсценізація) є однією з умов всебічного розвитку музичних здібностей учнів.

Одним із найважливіших завдань музичного виховання в школі є формування слухацької музичної культури учнів, тому що сьогоденний учень у майбутньому, безумовно, слухач, який виявлятиме свої інтереси і смаки в повсякденному житті. Від сформованості слухацької музичної культури залежить, чи буде людина сама удосконалювати свій внутрішній світ, спілкуючись з мистецтвом, чи ні, сприймаючи тільки суто розважальну музику. Саме вчитель має формувати в учнів потребу до сприйняття музики, тим самим збагачуючи їх внутрішній світ.

У сучасній шкільній практиці, як і в музичній практиці, реально існують два історично складених підходи у викладанні музичного мистецтва.

Один із них – викладання музики як шкільного предмета, – більш систематизований, що розглядає музику на загально-дидактичних принципах.

Другий – викладання музики як живого образного мистецтва (Б. Асаф'єв, Б. Яворський, Д. Кабалевський) – враховує загально-дидактичні принципи, що впливають із природи самого мистецтва.

На питання – який з цих підходів кращий, можна відповісти таким чином: кожний учитель обирає для своєї роботи той підхід, який йому ближчий, у якому він бачить більше можливостей щодо досягнення мети викладання.

Урок музичного мистецтва – основна форма організації музичної освіти і виховання в школі. І хоча є можливою організація музичних гуртків, факультативних занять, урок музичного мистецтва, охоплюючи всіх учнів, ніколи не втрапить свого значення.

За роки своєї діяльності вчитель проводить тисячі уроків, і до кожного він має ретельно готуватися, щоб естетично розвивати учнів і самому отримувати задоволення та радість від своєї праці.

Урок може включати різні види музичної діяльності учнів: вокально-хоровий спів, слухання, музично-ритмічні рухи, інсценування, імпровізацію гри на елементарних музичних інструментах. Для розучування пісні або слухання музичного твору потрібно декілька уроків. Тому, на одному й тому ж занятті відбувається знайомство з новими музичними творами, продовження розучування частково засвоєних раніше,

повторення пройдених.

Для уроків музичного мистецтва характерна особлива емоційна атмосфера, що є вкрай необхідним, адже музика – «мова почуттів». Вона хвилює, викликає в учнів відповідний настрій і переживання. Отримані враження посилюються під впливом учителя, котрий передає свої почуття не тільки у виразному виконанні твору, але і в словах, жестах, міміці. Концентруючи увагу учнів на звучанні музики та розвиваючи їх уяву, він допомагає їм увійти в світ музичних образів, яскраво відчувати їх виразність.

У зміст уроку входять твори, різні за характером, настроєм. Тому, для досягнення цілісності уроку важливо визначити його структуру, послідовність різних видів музичної діяльності.

Кожен урок має свою дидактичну структуру, тобто етапи побудови уроку, їх послідовність.

Найпоширенішою є структура:

- повідомлення теми, мети, завдань (навчальні, розвиваючі, виховні) уроку, мотивація учіння школярів;
- перевірка, оцінка і корекція засвоєних раніше знань, навичок, умінь;
- відтворення і корекція опорних знань учнів;
- сприймання та осмислення, узагальнення та систематизація учнями нових знань;
- підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання.

Типи уроків визначаються конкретною метою і розглядаються у тісному зв'язку зі структурою уроку.

Важливим під час проведення нетрадиційних форм уроків музичного мистецтва є натхнення, фантазія, творча уява, використання засобів музичної творчості, урахування природи музичного мистецтва, музичного досвіду учнів та природи їх музичних здібностей.

Діяльність учителя музики та учнів у позаурочний час повинна здійснюватися на єдиних принципах і вести до мети музичної освіти, котра є загальною незалежно від форм і методів її досягнення.

Усі вимоги, що висуваються до уроку музичного мистецтва, відносяться і до позаурочних форм: дух живого образного мистецтва, атмосфера співпраці, співтворчості.

Отже, зміст художньо-естетичного виховання школярів у позаурочний час має спрямовуватися на узгодження системи цінностей суспільства, комплексу функцій мистецтва у формуванні духовного світу особистості з можливостями їх сприймання кожним індивідом у процесі інтерпретації. У позаурочний час створюються сприятливі умови для реалізації творчого потенціалу школярів у різноманітних формах: художніх гуртках і студіях, виконавських колективах (хори, музичні, танцювальні, фольклорні ансамблі), самодіяльних театрах, у формі клубів,

які спрямовані на інтегрування різних напрямів мистецького життя. До традиційних виконавських форм залучення школярів до музичного мистецтва в позаурочний час належать – хор, ансамбль, гурток любителів музики. Участь школярів у музично-виконавчій творчості сприяє розвиткові музичних здібностей, активізує мистецьке спілкування й самовираження.

До цього слід додати, що позакласна діяльність більш, ніж навчальна, накопичує досвід творчої діяльності, оскільки дає можливість учням випробувати свої сили в різних її видах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе : пос. для учителя / Э. Б. Абдуллин. – М. : Просвещение, 1983. – 112 с.
2. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки / Л. Г. Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 112 с.
3. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч. метод. пос. / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 248 с.
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч. метод. пос. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Богдан, 2001. – 272 с.